

Зміст

I.	До феноменології міста Чорнополя	11
II.	Ландшафт Тесковини: префект пан Таранґоліан	17
III.	Опис Чорнополя	28
IV.	Перша зустріч з гусарами; Тамара Тільді та пані Морар.	36
V.	Прощання з міс Раппопорт. Панянка Іліуц, пан Алексяну і Настазе	54
VI.	Звіт про бал у полковника Туртурюка	77
VII.	Метаморфоза картини «прекрасної» війни	93
VIII.	Фольксдойчі: професор Фоер, пан Адамовський і Шмунцельман.	111
IX.	Пан Таранґоліан повідомляє про вимоги до дуелі	133
X.	Про птахів, які живуть понад містами. Історія старого Пашкано .	153
XI.	Про міф дитинства: Institut d'Éducation мадам Арітонович — Бланш Шлезінґер і Салі Бріль	168
XII.	Тітка Паулетта відвідує мадам Тільді, батечко Бріль — старого Пашкано	195
XIII.	Єфраїм Перко; батечко Бріль у лицаря фон Мерореса.	220
XIV.	Бланш повідомляє про божевільного поета; пан Адамовський приходить на чай	239
XV.	Пан Алексяну та професор Фоер вдаються до публіцистики; смерть старого Пашкано	279
XVI.	Великодушність Тані; пан Адамовський відстежує час	295

XVII.	Багато очей: спортивне свято в Чорнополі.	319
XVIII.	Прощання з дитинством і паном Таранґоліаном	335
XIX.	Пані Любанарова потрапляє до психіатричної лікарні; Тільді стріляє в Настазе	348
XX.	Кохання і смерть горностая.	360
	Магрибінський кабінет фігур	390
	ГЛОСАРІЙ	407

Існують реальності, що перебувають поза чи потойбіч нашої дійсності, яка — як єдино відома нам — видається нам єдино суцєю.

Чоловік, дибаючи і плентаючи, виходить із неймовірно галасливої пустелі шинку в непевні ранкові сутінки.

За ризиковано розмитою певністю його рухів — смертельно серйозною парафразою клоуна — можна впізнати закоренілого алкоголіка.

Його лице схоже на кратер сателіта, загубленого в космічних просторах.

У його перевтомленому мозку змішалися рев пивнички, філологічні суперечки, гордощі, приниження, кохання, цитати, масні жарти, ненависть, самотність, побожність, чистота, відчай... Він не відає шляху додому.

Отож він плететься до наступного вуличного перехрестя, яке, наче дві матово-лискучі змії, перетинають рейки трамвайної колії.

Тут він трохи тупцює і відтак, задерши голову, мовби незрячий, обмацує своїм костуром канавки рейок, що ведуть його в потрібному напрямку, — так, як рейки ведуть трамвай.

Гострий кінець костура викидає з рейкових канавок зотліле листя і сміття, камінці, бруд і всіляку гніль; його черевики чалапають по калюжах, скособочуються на горбистій бруківці, спотикаються через вибоїни, зашпортовуються в гальці, загібають пилюку. Туман вогкою ватою огортає його обличчя, вітер куйовдить пасма, які з-під краю капелюха спадають йому на чоло; солонувата роса осідає на його губах, збирається лоскiтливими краплями в кутиках його рота: губка його щік надто жирна й не може ввібрати краплі в себе. Він бурмоче, часом щось голосно промовляє, заводить якусь пісню, перериває її, сміється, замовкає, знову починає щось бурмотіти. Його очі широко розплющені, погляд спрямований поперед себе, як у незрячих; повіки не змикаються, наче повіки богів.

Так він перетинає місто, з одного кінця в інший.

Місто розташоване десь на забутому богом і людьми Південному Сході Європи та зветься Чорнопіль.

Він нічого не знає про реальність міста.

Він не помічає, як воно прокидається; не сприймає, як із шипінням згасає над ним у блідому небі сяйво дугових ламп і як уздовж вулиці, правобіч і лівобіч від будинків, вистрибує простір, який підносить їх із мороку назустріч світанку. Не бачить, як крізь іще темне громаддя міста проступають олійно-пливкі прямокутники освітлених вікон — тут, там, потойбіч. Він не бачить обтягнутих брезентом екіпажів єврейських візників, які гоїдливо виринають із темних бічних вуличок, не відчуває важкого, гарячого запаху свіжоспеченого хліба, не чує ні скрипіння селянських возів, які терплячими колонами ліниво просуваються до ярмарку, ні цокання копит їхніх невеличких змучених коней, яких підганяють сюди з рівнин крізь тужливі вулиці. Він нічого не відає про напади сміху нічних сновид, яких проминає, про глухі окрики жандарма, який тільки недавно на службі, тож іще не знає його, нічого не відає про схожі на тіні постаті, що виринають із чорних печер дворів і плентають вулицями до невідомих цілей; про сірчане небо, яке підноситься ввись над кронами дерев Народного парку, мовби небо Страшного суду. Як і не відає про оглушливе вицання рейок першого трамвая, що, описавши петлю, вирушає зі свого депо на *лінію* і простує йому назустріч: кожен наближається до своєї смерті.

Отож він не чує і плаксиво-тужливих сигналів локомотивів далеких потягів, які покидають місто Чорнопіль, щоби самотньо прямувати в якийсь інший загублений край, назустріч іншій самотній, незнаній, тужливо загубленій реальності — адже кожен загублений у своїй самотності, як люди, так і міста.

- I -

До феноменології міста Чорнополя

Якби ви зажадали від мене, щоб я небагатьма словами — як кількість пальців на руці — пояснив вам, чим відрізняється місто Чорнопіль від інших міст цієї землі, то я мусив би сказати: там ницість не вважалася провинною.

Там були, наприклад, багаті й бідні люди, як і скрізь на світі. Багаті були ні багатшими, ні шляхетнішими, ні жорстокішими чи якимись іншими, ніж деінде. Проте бідні жили в таких злиднях, які вам, щасливому синові соціально-гігієнічних умов, годі й уявити. Там існували жебраки — цілі зграї жебраків, які відзначалися такими барвами своїх набряків і гнійників, що якомусь Маттіасу Грюневальду могли б повикочуватися з орбіт очі, а від наростів і каліцтв бідняків сам Ієронімус Босх міг би з'їхати з глузду. Вони з'являлися, як я вже казав, цілими групами, ба більше: вони повзали, плазували, кривуляли й петляли довкола вас цілими зграями, щоб оточити вас, уцепитися за вас, видертися на вас, намагаючись стягнути вас у свою нечистоплотну, вошиву ницість. Складалося враження, немовби ти ступив в одне з їхніх гнізд і розворушив їхній рій. Споглядання за ними було малоприємним. Але воно не спонукало жодну людську душу Чорнополя вчинити щось для них або ж супроти них — одне від іншого тут важко відділити, як заведено казати в таких випадках.

Навпаки. Нам дуже чогось бракувало б, якби в нас забрали це щоденне споглядання. У певному середньовічному сенсі воно належало до

картини світу, у якій Господу — мене аж підмиває сказати: на жаль — відведена роль ласкавого Творця. Отож у наших очах вважалося звичним, коли хтось, хто не міг доволі швидко ретируватися від цих нападів, нещадно наступав на обрубки зарубцьованих кінцівок і скорчених від болю напівзогнутих торсів — у кожному разі частіше, ніж коли б він в ім'я людяності чи навіть лодства вдавався до помітних заходів співчутливої турботи. Естетичні мотиви зазвичай посідали в Чорнополі найостанніше місце.

Ви, либонь, вважатимете це цинічним, і я не стану заперечувати. Щоправда, я міг би сказати, що в Чорнополі, як і деінде, були злі люди, але, безперечно, і добрі теж були; і що злі, імовірно, не були злішими та злиденнішими, аніж деінде; натомість серед добрих точно вдавалося віднайти когось, хто був добрим, наче святий — та що це кажу! — мов янгол. Проте я нічого не знаю про янголів у Чорнополі, якщо не брати до уваги пана Перко, якого називали «янголом емігрантів»; та характеристику пана Перко я б волів залишити на пізніше. Жили, щоправда, підлі душі, які не були ні добрими, ні злими, радше ницими — їх було скільки завгодно: цілі зграї та цілі народності. І скласти собі уявлення про їхню ницість вам буде так само важко, як і про богообраність бідних. Гарзд — їх також не цілували благословенно в чоло, не схилялися перед ними в низькому поклоні, позаяк у їхній надмірній ницості можна було смиренно розпізнати знак обраності. О, ні. Їм наступали на дерев'яні кінцівки чи й на ще вразливіші частини тіла, щойно для цього випадала нагода, — проте їм принаймні залишали їхнє обличчя (і так вони, зрозумійте мене правильно, були вільними у своїй ницості). І хоча при цьому вони не відчували до себе особливого піетету, але принаймні їм не потрібно було схилятися ще нижче. Вони були такими, якими були, однак такими вони були без вини.

Звісно, все це суперечить вашому доброму смакові, знаю. Але ще раз: про смак у Чорнополі ніколи не йшлося. А з тих, хто намагався підтримувати такі фікції, у кращому разі дивувалися як з екзотів, цебто з певним іронічним підтекстом, який завжди мають напихваті для всього екзотичного. Від них відмахувалися, тільки знизуючи плечима, як від людей без почуття реальності й безнадійно пропавших, дозволяючи дотепникам жартувати з них, — і сміялися із цих жартів, як кому заманеться. А ті,

кого природа нагородила характером, просто уникали всякого товариства й були майже непомітними. Їх сторонилися навіть насмішники.

А це в Чорнополі щось та й означало. Бо якби мені знадобилося назвати другу характерну рису цього міста, то це мав би бути його сміх. Він завжди був тут і вважався певним складником подиху й повітря, напруженою атмосферою, її клекотанням, готовим вибухнути будь-якої миті гірляндами іскор чи великими, могутніми хвилями. Розмаїття нюансів і різновидів сміху неможливо описати. І принаймні в цьому сенсі треба сказати про культуру, хоч і вельми специфічну. Адже сміх у Чорнополі піднесений до рівня справжнього мистецтва, щоправда, народного, справжніше від якого годі й уявити: вкорінене в багату традицію і виплекане до найдрібніших тонкощів, до рафінованості, до надзвичайної пікантності. І водночас кожному зрозуміле та звичне, таке, що струменіло зі свіжого джерела буднів і було настільки природним, наділеним нечуваним багатством живих зв'язків, цебто двозначностей і фривольностей. Ніде у світі, окрім Чорнополя, не існувало цього безпомилкового відчуття стилю, з яким сміх вибухав у великих компаніях, у групах, квартетом, тріо чи дуетом, у перегуку голосів і хорів, який у своїй архітектурній досконалості й завершеності був витонченішим від григоріанського церковного співу.

Зрозумійте мене правильно: я не маю на увазі якісь очисні процеси. Примітивний регіт наївного характеру, який стрясає тіло й душу, можна час від часу почути загостреним слухом і в Чорнополі — але тут ідеться, як я вже казав, про мистецтво, і це цілком природно, що воно врешті-решт саме ставало предметом і приводом. Отож із часом нам нічого не видавалося смішнішим, аніж ті сміхуни, сердечний регіт яких має на оці звільнення від скверни. Ми сміялися витончено, цебто порочно, так що питання про стлумлення сміху чи самозвільнення від нашого сміхового рефлексу взагалі не стояло. Тож стиль нашого сміху визначався не одним із відтінків ревіння, сурмління, іржання, бляння чи мекання, а зубоскальства чи ошкірення, для вигадливих ігрищ якого мова не має, на жаль, жодної назви (вона взагалі не може виразити специфічно людського сміху, помилково запозичаючи його різновиди зі сфери зоології), — аж до того короткого завершального випускання повітря через ніс, при якому більше не чути жодного звуку й заледве можна помітити

якусь міну на обличчі. Позаяк Чорнопіль аж ніяк не був приємним чи гарним містом, зате вважався надзвичайно інтелігентним.

Це, однак, не має означати, що все високе цілковито нам чуже. Існують, як відомо, різні рівні сміховинності, у яких вона сублімується до піднесеності; короткі замикання жарту, які вистрілюють у нескінченність і водночас без чуттєво наснажених феноменів мандрують собі далі — аж до пригорілого смаку озону, з яким вони покидають приміщення, у якому сформувалися. Наприклад, рабинський жарт, виняткова блазенська витівка: це видавалося нам піднесеним і безсумнівно було спроможне підносити нас.

Виходячи із цього, ставлення до дурості відзначалося в Чорнополі найніжнішою природою. Іронічна оцінка екзотичного виражалася тут у майже інтимний спосіб. Великі дурні міста постійно збуджували нове, радісно-жваве подивування, на них витріщалися округленими очима та з роззявленим ротом — де б із ними не зустрічалися, вони давали привід до сповнених насолоди вигуків захвату, мовби чудернацькі страхопуди в кортежі орієнтальних посольств, які підносять володареві світу казкові подарунки далеких правителів. Але водночас вони належали суспільному загалу, були, так би мовити, публічним надбанням громадськості, насолоджувалися її любов'ю, наче міські амулети, й мали ласкаві прізвиська, що їх закваска сатири робила міцнішими, ніж деінде, можливо, якийсь велетенський дзвін, на ймення Пуммерін чи Товстий Ганс, а позаяк вони зрослися з долею міста, то їхній голос і легенди про них знає кожна дитина. Або ж наче особливо могутній, непереможний постріл ватаги ландскнехтів.

Очевидно, останнє порівняння найвлучніше, позаяк місто Чорнопіль і справді оживлене духом, який з повним правом можна було б назвати ландскнехтівським. Наголошую, не солдатським. Пан Таранголіан, префект Тесковини, цебто найвищий посадовий чиновник провінції та один із найгостріших аналітиків її столиці — імовірно, тому що він був найгалантнішим коханцем Чорнополя, — охоче висловлювався із цієї нагоди.

— Ми, — любив він зазвичай казати, — є громадянами світу таких суперечностей, що супроти нас американці деградують до матеріалістичних

простаків. Тому ми є громадянами світу в найрадикальніший і найнебезпечніший спосіб, цебто в нашій безмежній толерантності. Не називайте нас, ради бога, нігілістами. Ми ж нічого не заперечуємо, абсолютно нічого — ось у чому річ. Бо якщо ми не надаємо значення нічому, таки геть нічому, то лиш тому, що надаємо значення всьому. Ми живемо у світі стількох суперечностей, що заледве можемо комусь заперечити. Порядок? Благаю вас — яке ще інше місто можна вважати прихильнішим до порядку, ніж наше? Чорнопіль управляється за моделлю найстрогішої бюрократії, яка — позаяк успадкувала закостенілий бюрократизм світової історії австрійського взірця, супроти якого ми збунтувалися, але за жодну ціну не волиємо визнати це — відтоді стала відверто шовіністичною. Те, що вона залишається практично бездіальною, позбавленою жодного впливу, лише незначною мірою можна пояснити зграйно узгодженою і доведеною до досконалості системою хабарів, навколо якої так багато галасу. Значно більше це варто приписати бракові спротиву, уляганню керованих, які межують з дивом і позбавляють кожне розпорядження чи офіційний захід не тільки його вістря, а й будь-якого імпульсу. У цьому сенсі індійці Ганді могли б дечому в нас навчитися: іронії. Навіть найпасивніший спротив є все ж спротивом. Але чого ви хочете від міста, яке все піддає суцільному висміюванню? На що сподіваєтеся у світі, де поштивий вундеррабі поступається тротуаром мавпоподібному, зашнурованому в корсет кавалерійському лейтенантові і водночас заплющує очі, *аби не бути введеним у спокусу красою його мундира*; чи в якому народ заледве не силою борониться супроти звільнення брехливого держслужбовця, *бо його обман був надто примітивним, аби заслуговувати кару!* Ви вважаєте це орієнтальним. Ні, це цілком по-європейськи, це бароко. І не тільки у своїй драстичності й образності. Це бароко, адже неодмінну віру в необхідність форм — цебто всякого роду порядку — поєднують із так само неодмінною необхідністю насміхатися над нею. Звісно, зрештою це мусить призвести до катастрофи. Але будьмо справедливими: хіба нам залишається щось інше? Хіба у світі стількох значимостей, рівновартостей, відносностей, які роблять ґротеск життям, а життя — ґротеском, почуття комічного не є, так би мовити, фізіологічним примусом, як внутрішній тиск у нашому тілі, який тримає нас у тонусі, щоби зносити вагу атмосфери? Ах!..

— Ах! — мовив пан Таранголіан і описав своєю гарною, обвішаною масивними персями рукою, нігті якої відшліфовані до форми мигдалеподібних жовтих кігтів, недбалу елегантну вольту, наче цирковий ілюзіоніст, який щойно здійснив свій неймовірний трюк і прагне натякнути, що хоча спритність і не є відьмацтвом, проте вона вельми наближається до переходів у сферу ірраціональних закономірностей. — Ах, я скажу вам так: ми з вами модерні люди. Ми модерні аждо безісторичності. Позаяк черговість погромів, у яких випускаємо свою вітальну — чи, може, краще сказати: смертоносну — напругу, ще не утворює історії. Ба більше: не утворить жодної історії. Ми несемо в нас, а радше за нами занадто багато історії. Існування цього міста становить, згідно з науковими даними, заледве триста років і ховає під своїми дахами все, що прибило до нас кожне переселення народів: від ідей еолійців і пеласгійців аж до Брусиловського прориву. Я б оцінив це в такій пропорції, що приблизно третина мешканців є анальфабетами, а дві інші — принаймні ігнорантами, загалом це становить орієнтовно десять тисячних освічених людей. Тим не менше, усі ми несемо у своїй крові духовний спадок від Евкліда до Айнштайна, від Фалеса до Зигмунда Фрейда. Не знаю іншого міста, яке було б настільки живим, настільки сповненим самоусвідомлення. Там проживає з десятків найрізноманітніших національностей і з пів десятка релігійних конфесій, що люто ворогують між собою в цинічній злагоді взаємної відрази та взаємного підприємництва. Ніде у світі фанатики не є терпимішими, а толерантні — небезпечнішими, ніж у нас, у Чернополі. Ніде у світі сором не є раритетнішим, а наївність — рідкіснішою, аніж у нас. Я вам скажу, що ми є модерними аждо прийдешніх часів. Адже там, де світові глумливих обставин не можна протиставити нічого, окрім піднесеного до глуму існування, — там урешті-решт панує безтурботність, свавільно спрямована проти всього іншого — тільки не проти себе. Сучасність, яка відкидає минуле й майбутнє, але дала обітницю миттєвому Тут і Тепер, ні до чого не зобов'язує. І це значно більше, ніж те, що ви називаєте *amor fati*. Погляньте довкола: як парадокс осілого поселення номадів, це місто значно віддаленіше від піонерського духу перших поселенців, ніж від того, що можна було б назвати *легковажністю святих*.

Ландшафт Тесковини: префект пан Таранґоліан

Коли вже я розповідаю вам цю історію, то мусите дозволити мені, щоб я принагідно згадував тут і себе, позаяк не тільки її герой і головний персонаж нерозривно пов'язані зі спогадом про наше дитинство (цебто моє і моєї сестри), від неї неможливо відділити й тих осіб, від яких я довідався про всі тонкощі стосунків і взаємин, і я був би поганим оповідачем, якби ви очікували від мене, що, як добрий оповідач, я повністю вмию руки. Подумайте, будь ласка, над тим, що ніхто з тих, хто має щось сказати, ніколи не говорить про щось інше, як лише про себе.

Добру частину нашого дитинства ми проводили, як я вже казав, у Чорнополі. Щоправда, більше часу впродовж року ми жили в селі, проте не в той традиційний спосіб, як його зазвичай розуміють, а цілком випадково — колись комусь із нашої родини дісталася ділянка землі; її важко було точно зміряти, це була частина ландшафту, простір якого, що сприймався як щось само собою зрозуміле, було важко окреслити, отож ми не вважали це гідним уваги. Але саме тому агрокультура й не була для нас пристрастю, у якій вкорінені наші сутність і буття, аби, знову ж таки, знайти свій вислід у тому, що надає характерові міцності, а духові — гідної подиву сталості. Тож цю сферу полишали тим, кого вважали

покликаним до неї, — селянам. І якщо ми все ж зоставалися там, то це відбувалося з мотивів, які межували майже із самовиправданням — скажімо, апеляцією на пристрасті предків до полювання або на свіже повітря чи добре молоко, які були корисні дітям; або ж, як це було в нашому випадку, — що ми недбало господарювали, постійно були в боргах і не могли претендувати на щось краще. В усьому іншому ми прагнули, щоб перебування там довго не затягувалося, і за першої-ліпшої okazji з легким серцем поверталися до міста.

Попри все, це був ландшафт, метрополією якого вважалося місто Чорнопіль, і, можливо, дещо в моїй історії стане для вас чіткішим, коли я бодай кількома словами схарактеризую його.

«На Сході супроти Подільського степового плато відкрита, багата лесом третинна горбиста земля Тесковини тисячоліттями була беззахисною здобиччю варварських кочівників». Це фраза, що її пан Алексяну, який упродовж доволі мінливого, не надто систематичного навчального процесу був нашим домашнім учителем, змусив нас під час першого уроку завчити, щоби при звичаїти до думки, що в наших жилах текла кров даків, римлян, гепідів, аварів, печенігів, куманців, слов'ян, угорців, турків, греків, поляків і росіян. Згідно з такими поглядами, Тесковина була, як це звали, «етнічно вельми змішаною». У XIV столітті тубільні правителі, імена яких звучали для наших вух як прокляття, тож ми їх одразу переймали, — Богдан Сіктірбей наприклад, — заснували так звані воєводства, які, одначе, невдовзі потрапили під турецьке верховенство. 1775 року Порта уступила нашу вітчизну Австрії. Спершу Тесковина була прилучена до Галичини, згодом стала самостійним герцогством. Про цю історичну епоху пан Алексяну говорив із відразою.

І все ж вона невитравно ціхувала обличчя цього ландшафту — принаймні для того проміжку часу, у який ми там жили. В осінньому заході сонця там досі був помітний відблиск слави затонулої Подвійної монархії. Широкі зручні польові дороги розтинали сповнені меланхолії простори, мов загати казенної тверезості, — дороги часів *піших маршів і екстрених поштових станцій*, просякнуті потом, засипані перемеленим пилом, *наче стрічки зі солдатського тuku*, обрамлені рядами тополь, мерехтливі, полишені на гру вітрів, крони яких любляють соколині зграї, — вітровіння великого дихання, яке неспроможна була

зупинити недоцільність миттєво вирослих із землі прикордонних дерев, незворушно спрямованих у далечінь, за якою тужили мінорні мелодії пастуших флюяр.

Зблідла чорно-жовта барва митних постів і монопольних табличок у ярмаркових містечках досі нагадувала про часи давно минулих дзвінких закликів до порядку у виконанні гарнізонних сурм і ширяла, наче засторога світської влади, над барвистою метушнею цього краю, наче високі цісарські відзнаки на фламандських звітах перепису населення, будучи ясно й чітко закарбованими навіть у своєму згасанні, навіть у розчаруванні перед лицем надмірно розігрітого драматизму кольорів кокард нових можновладців. Але ці нові можновладці самі виявилися спадкоємцями імперського вальсового блаженства і змушували розчиняти весь розігрітий драматизм у перипетіях «Графині Маріци».

Але з ландшафтами як із людьми, що за своїм обличчям, позначеним прожитим життям, носять іще й інше лице, завжди присутнє в них і яке періодично раптом цілком відкривається: обличчя їхнього майбутнього.

Ось так пори року дивовижно змінювали обличчя Тесковини. Перші сніжні вітри, які приходили зі Сходу та вривалися в млосно тривку блакитно-золоту осінь, як свого часу орди печенігів у мерехтливо розділені колонадами зали візантійського палацу, мали смак Азії. Завжди дедалі частіше один за одним, завжди з дедалі сильнішими поривами, вони перетворювалися на бурю, що невпинно батожила цю місцевість і тривала цілими тижнями, відкриваючи далину, набагато осяжнішу, ніж жовтаві й фіолетові серпанки осінніх заходів сонця, що обіцяли сповнені блиску міста з високими вежами Монсальвачу, замку святого Ґрааля, фантастичні гори художника Альтдорфера й усміхнено щасливі узбережжя. Ця далина зяяла, мовби страхітлива паща, що готова була поглинути все довкола та сповняла людей неймовірним жахом, який проникав аж до самих кісток.

Найґрунтовніше ми пізнали її з тої метаморфози, що відбувалася з улюбленим нами паном Таранґоліаном, який принагідно навідував наших

батьків. Улітку це була вельми відсвіжна подія. Префект прибував у кареті, поміж задніми колесами якої бігла пара плямистих далматинців. Він був середнього зросту й доволі гладким, тож йому не можна було відмовити в певній імпозантності, особливо коли він, спираючись на плече жандарма, який, наче лейбгусар, усюди супроводжував його, вилазив із начищеної до блиску «Вікторії», ресори якої тоді з одного боку помітно просідали, щоби відтак знову розпрямитися, коли його нога у так само начищенім, як і лак карети — до дзеркальної чорноти, — черевика полишала підніжку повозу. Проте ця офіційна помпа першої з'яви дуже швидко розсіювалася, стерта дивовижно запліснявілим франтівством і сміховинно перебільшеними манерами. Префект фарбував свої вуса й кудлаті брови в чорний, як дьоготь, колір. У контрасті до сталевो сірої стерні його постриженого *à la brosse*^{*} черепа вони здавалися мовби приклеєними й насправді надавали йому вигляду циркового артиста. Його всіяна, наче разком перлів, щелепа видавалася настільки штучною, що ми постійно побоювалися, як би він її не загубив або, ще гірше, як би вона не стала самостійною і при одному із щедро роздаваних ним світові цілувань дамських ручок не спробувала злобно ті вкусити. Але щелепа була справжньою, так само як і брови, що, незалежно одна від одної, наче дві чорні гусениці, повзали сюди й туди по його чолі та робили його міміку надзвичайно промовистою, будучи, принаймні у своїй густоті, а раніше цілком певно також у своєму кольорі, таки справжніми; так само як і доглянуті, тонко витягнуті на кінчиках вуса, підстрижені з неймовірною акуратністю, закручені з міцного волосся, яке росло під його бульбоподібним носом.

Одначе все справжнє і фальшиве було в пана Таранголіана у веселий, хоч і певною мірою тривожний, спосіб взаємозамінним: те, що було в ньому фальшивим, здавалося переконливо справжнім, а справжнє, знову ж таки, мало фатальний присмак фальшивого. Можливо, усе це було пов'язане з його неабияким акторським даром. Невеличкою зміною виразу обличчя він був спроможний дивовижним чином наслідувати людину чи певний людський тип, розмовляв усіма мовами, досконало імітував усі діалекти і вдавався до всіх цих надзвичайних талантів не

* Йоржиком, бобриком (фр.).

з особливою надмірністю, хоч і не надто скупю, а послуговувався ними, дуже суверенно й не втрачаючи при цьому навіть найменшої дрібниці, для оживлення своєї блискучої розмови. Він був майстром вести бесіду й підтримувати розмову, оснащений іскрометним духом, наділений неймовірною пластичністю зображення і ясністю викладу думки, і слухати його було для нас найбільшим задоволенням, навіть якщо тоді ми не розуміли й половини того, про що він говорив. Проте він терпляче зносив біля себе нашу дитячу присутність і щоразу був дуже уважним і ніжним з нами, балуючи нас подарунками, ба більше — своєрідним чином підкуповував нас і повадився з нами як із цілком дорослими та рівноправними.

Можливо, надмірна ввічливість префекта, його перебільшена уважність, а часом і старанність, яка доходила до комічного, з якими він презентував себе світові, могли б привести вас до бажання недооцінити його. Ніщо не може бути помилковішим, аніж це.

Я ще дуже чітко пригадую собі ту посмішку, з якою пан Таранголіан якось говорив про знання людей. «Ми хочемо, — мовив він, — замінити психологією те, що втратили при безпосередньому спогляданні нашого любого ближнього. Водночас ми обходимося з поняттями цієї науки так, немовби нам для нашої щоденної трапези замість ножа й виделки поклали на стіл скальпель і пінцет. Тож не дивно, що ми ріжемо собі губи... Нещодавно мені розповідали про *компенсацію*, коли претензію на велич не можна реалізувати інакше, як пояснивши і применшивши її підлеглим становищем. А що, як усе навпаки? Якщо свідомість переваги є такою неспростовною, що в ній немає жодного сумніву, і тільки з усією необхідністю пробивається погляд, що з такою перевагою не можна жити серед людей. Чи це те, що ми називаємо *християнським смиренням*? Гадаю, ні», — сказав пан Таранголіан, і його посмішка стала театральною диявольською за маскою трьох чорних пишнот вусів і брів понад надто перфектними зубами й важкими очима. «Це була б язичницька мудрість. У християнському світі вона мусить *закамуфлюватися*. Вона мусить ховатися за багатозначною позою блазня чи клоуна — тоді вона ні для кого не є викликом. Обходження з людьми, любі мої, — це не що

ГЛОСАРІЙ

- «**Amor fati**» — латинська фраза, що дослівно перекладається як «любов долі». Її використовують, коли людина розглядає все, що з нею стається, включно зі стражданням і втратами, як благо.
- «**Omnia vincit Amor et nos cedamus Amori**» (лат.) — «Все долає любов, і ми влягаєм любові» (Вергілій, «Буколіки, або Еклоги»).
- «**Qui sedit post fornacem et habet bonam pacem**» (лат.) — рядки студентської пісні, що її у своєму романі «З життя одного нероби» цитує німецький романтик Йозеф Айхендорф: «Beatus ille homo / qui sedet in sua domo / et sedet post fornacem / et habet bonam pacem» («Блажен той муж достойний, / Хто у своїм покої / При печі спочиває / І добрий мир вкушає»).
- «**Sangre azul**» (ісп.) — блакитна кров.
- «**Si vis amari, ama!**» (лат.) — «Хочеш бути коханим — кохай!»
- «**Trahit sua quemque voluptas**» (лат.) — «Кожного пристрасть полонить своя» (Вергілій, «Буколіки, або Еклоги»).
- «**Графиня Маріца**» — оперета угорського композитора Імре Кальмана (1924).
- «**Людина, яка обробляє свій сад**» — алюзія на фінальний висновок філософської повісті Вольтера «Кандід»: «Треба обробляти наш сад».
- «**Небесна Аїда**» (іт. «Celeste Aida») — арія з опери італійського композитора Джузеппе Верді (1813–1901) «Аїда».
- «**Один із них був подоланий у боротьбі; інший тільки вивихнув собі стегно**» — біблійна алюзія на Люцифера, якого здолав Христос, і Якова, який боровся з янголом.